# DOMSTOLENS DOM (Sjette Afdeling)
22. oktober 1998 *

I sag C-154/96,

angående en anmodning, som Tribunal du travail de Bruxelles (Belgien) i medfør af EF-traktatens artikel 177 har indgivet til Domstolen for i den for nævnte ret verserende sag,

**Louis Wolfs**

mod

**Office national des pensions (ONP),**

at opnå en præjudiciel afgørelse vedrørende fortolkningen af artikel 4, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, litra a), i Rådets direktiv 79/7/EØF af 19. december 1978 om gradvis gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til social sikring (EFT 1979 L 6, s. 24),

har

DOMSTOLEN (Sjette Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, P. J. G. Kapteyn, og dommerne G. F. Mancini, J. L. Murray, H. Ragnemalm (refererende dommer) og R. Schintgen,

* Processprog: fransk.

generaladvokat: M. B. Elmer
justitssekretær: ekspeditionssekretær D. Louterman-Hubeau,

efter at der er indgivet skriftlige indlæg af:

— Louis Wolfs

— Office national des pensions (ONP) ved konsulent Gabriel Perl, som befuldmægtiget

— den belgiske regering ved kommitteret Anne-Marie Snyers, Juridisk Tjeneste, Ministeriet for Udenrigsanliggender, Udenrigshandel og Udviklingssamarbejde, som befuldmægtiget

— Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved Marie Wolfcarius, Kommissionens Juridiske Tjeneste, som befuldmægtiget,

på grundlag af retsmøderapporten,

efter at der i retsmødet den 22. januar 1997 er afgivet mundtlige indlæg af Louis Wolfs, af Office national des pensions (ONP) ved konsulent Jean-Paul Lheureux, som befuldmægtiget, af den belgiske regering ved Anne-Marie Snyers, og af Kommissionen ved Marie Wolfcarius,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 6. marts 1997,

afsagt følgende

# Dom

1 Ved kendelse af 22. april 1996, indgået til Domstolen den 7. maj 1996, har Tribunal du travail de Bruxelles i medfør af EF-traktatens artikel 177 forelagt tre præjudicielle spørgsmål vedrørende fortolkningen af artikel 4, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, litra a), i Rådets direktiv 79/7/EØF af 19. december 1978 om gradvis gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til social sikring (EFT 1979 L 6, s. 24, herefter »direktivet«).

2 Spørgsmålene er blevet rejst i en sag mellem Louis Wolfs og Office national des pensions (herefter »ONP«) vedrørende beregningen af hans pension.

3 Ifølge kongelig anordning nr. 50 af 24. oktober 1967 om arbejdsophørs- og efterladtepension for arbejdstagere (*Moniteur belge* af 27.10.1967, s. 11258, herefter »kongelig anordning nr. 50«), som var gældende indtil den 1. januar 1991, var den normale pensionsalder fastsat til 65 år for mænd og 60 år for kvinder.

4 I medfør af artikel 10 i kongelig anordning nr. 50 optjentes retten til arbejdsophørspension for hvert kalenderår med en brøkdel af indtægten, hvis størrelse var fastsat i henhold til særlige regler. For mænd svarede ydelsen for hvert kalenderår til 1/45 af den således beregnede indtægt, og for kvinder til 1/40.

5 Når et beskæftigelsesforløb havde en varighed på mere end 40 eller 45 år, blev pensionen beregnet på grundlag af periodens mest fordelagtige kalenderår.

6 Fra den 1. januar 1991 gennemførtes ved lov af 20. juli 1990 om indførelse af en fleksibel pensionsalder for arbejdstagere og om tilpasning af arbejdstagerpensionerne til udviklingen i den generelle velfærd (*Moniteur belge* af 15.8.1990, s. 15875, herefter »loven af 1990«) en ny ordning, hvorefter såvel mænd som kvinder kunne gå på pension, tidligst fra den første dag i måneden efter den, hvori de fyldte 60 år.

7 Med hensyn til beregningen af pensionsydelsen bestemte loven af 1990, at retten til arbejdsophørspension for hvert kalenderår beregnedes som en brøkdel af den pågældendes indtægt, fastsat i henhold til kongelig anordning nr. 50, og at nævneren i denne brøk fortsat skulle være 45 for mænd og 40 for kvinder.

8 Direktivets artikel 4, stk. 1, forbyder enhver forskelsbehandling på grundlag af køn, såvel direkte som indirekte, for så vidt angår beregningen af ydelserne, herunder ydelser ved alderdom.

9 Imidlertid følger det af undtagelsesbestemmelsen i direktivets artikel 7, stk. 1, litra a), at:

»1. Dette direktiv ... ikke [er] til hinder for, at medlemsstaterne kan undtage følgende fra direktivets anvendelsesområde:

a) fastsættelse af pensionsalderen for ydelse af alders- og arbejdsophørspensioner og eventuelle følger heraf for andre ydelser

...«

10 I den sag, som dannede grundlag for dommen af 1. juli 1993 (sag C-154/92, Van Cant, Sml. I, s. 3811) havde Arbeidsrechtbank, Antwerpen, spurgt Domstolen, om den ovenfor beskrevne beregningsmetode for arbejdsophørspension for pensionsberettigede mænd indebar en forskelsbehandling på grundlag af køn, jf. direktivets artikel 4.

11 I præmis 13 i dommen i Van Cant-sagen udtalte Domstolen, at såfremt den nationale lovgivning har ophævet forskellen i pensionsalder mellem mandlige og kvindelige arbejdstagere — en faktisk omstændighed, som skal afgøres af den nationale ret — kan direktivets artikel 7, stk. 1, litra a), ikke længere påberåbes som begrundelse for at fastholde en forskel i beregningsmetoden for arbejdsophørspensionen, som var knyttet til forskellen i pensionsalderen.

12 Domstolen udtalte i samme dom, at direktivets artikel 4, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, er til hinder for, at nationale lovbestemmelser, hvorefter der gælder samme pensionsalder for mandlige og kvindelige arbejdstagere, med hensyn til beregning af pensionen opretholder en forskel på grundlag af køn, der er knyttet til den forskellige pensionsalder, der gjaldt i henhold til den tidligere ordning.

13 I den foreliggende sag er det oplyst, at ONP tilkendte Louis Wolfs en arbejdsophørspension for arbejdstagere på 109 026 BEF årligt. Ydelsen var beregnet på grundlag af en brøk på 13/45, idet årene 1955 til 1967 blev taget i betragtning. Louis Wolfs forlod Belgien i 1968.

14 Under påberåbelse af, at pensionsberegningen for kvinder, hvorefter de 40 mest fordelagtige beskæftigelsesår tages i betragtning, ville have ført til en højere pension end den, han havde fået tilkendt, og under henvisning til Van Cant-dommen anlagde Louis Wolfs sag ved Tribunal du travail de Bruxelles med påstand om ophævelse af den afgørelse, hvorved ONP havde fastsat pensionsbeløbet.

15 Under sagens behandling har Tribunal du travail de Bruxelles besluttet at udsætte sagen på Domstolens besvarelse af følgende præjudicielle spørgsmål:

»1) Omfatter undtagelsen i artikel 7, stk. 1, litra a), i Rådets direktiv 79/7/EØF af 19. december 1978 (om gradvis gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til social sikring) det forhold, at en medlemsstat indfører en fleksibel pensionsordning i overensstemmelse med Rådet for Den Europæiske Unions henstilling 82/857/EØF af 10. december 1982 (om principperne for Fællesskabets politik vedrørende pensionsalder), i den forstand, at fastsættelse af en fleksibel pensionsalder for mænd og kvinder, f.eks. mellem 60 og 65 år, ikke uden videre kan sidestilles med fastsættelse af samme fratrædelsesalder for alle, og — selv kombineret med opretholdelse af en forskellig beregning af pension for mænd og kvinder — ikke nødvendigvis er i strid med princippet om ligebehandling af mænd og kvinder, som fastsat i artikel 4, stk. 1, i direktiv 79/7/EØF, idet enhver fremtidig pensionsmodtager under en sådan ordning har mulighed for frit at fastsætte begyndelsestidspunktet for sin arbejdsophørspension i overensstemmelse med sit eget erhvervsforløb, navnlig hvis den således indførte ordning opfylder et nødvendigt socialpolitisk formål for den pågældende stat og er berettiget af grunde, som intet har at gøre med forskelsbehandling på grundlag af køn?

2) I benægtende fald, betyder virkeliggørelsen af de formål, der er fastsat i direktiv 79/7/EØF og i henstilling 82/857/EØF — nemlig indførelse af en fleksibel pensionsalder for alle og lighed mellem mænd og kvinder med hensyn til social sikring samt hensyntagen til den formelle lighed og den reelle forskelsbehandling, der fortsat består mellem mænd og kvinder med hensyn til lovbestemte arbejdsophørspensioner — da, at en medlemsstat er forpligtet til rent mekanisk at nivellere betingelserne for adgang til arbejdsophørspension nedad og sikre mænd og kvinder ret til at oppebære en sådan pension efter den pågældendes eget valg fra den laveste alder og efter den beregningsmåde, der indtil da blev anvendt for den kategori, som havde adgang til pension fra denne alder, uanset følgerne for den økonomiske ligevægt i pensionsordninger, som ikke er udformet på grundlag af disse principper?

3) Stadig for det tilfælde, at det første spørgsmål besvares benægtende, skal anvendelsen af den løsning, der er mest fordelagtig for den pågældende, da i henhold til fællesskabsretten ske for hele den pågældendes erhvervsforløb, eller kan den alene ske for de år i erhvervsforløbet, der ligger enten efter det tidspunkt, da loven om indførelse af fleksibel pensionsalder trådte i kraft, eller efter afsigelsen af De Europæiske Fællesskabers Domstols dom af 1. juli 1993 i sagen Remi Van Cant mod Office national des pensions?«

16 Ved skrivelse af 12. maj 1997 har den forelæggende ret underrettet Domstolen om, at ONP har indkæret kendelsen af 22. april 1996 for Cour du travail de Bruxelles bl.a. med påstand om, at de præjudicielle spørgsmål trækkes tilbage. I overensstemmelse med en tilkendegivelse fra præsidenten for Cour du travail de Bruxelles i en skrivelse af 30. maj 1997, har Domstolen udsat den præjudicielle sag.

17 Ved skrivelse af 18. juni 1998 har præsidenten for Cour du travail de Bruxelles derefter anmodet Domstolen om at genoptage behandlingen af de præjudicielle spørgsmål.

## Det første spørgsmål

18 Med det første spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om en pensionsordning, hvorefter såvel mænd som kvinder kan gå på pension fra de er fyldt 60 år, men hvorefter beregningsmetoden for pensionen fortsat er forskellig for de to køn, falder ind under undtagelsen i direktivets artikel 7, stk. 1, litra a).

19 Dette er indholdsmæssigt det samme spørgsmål, som Domstolen har taget stilling til i Van Cant-sagen. Det skal dog bemærkes, at der er føjet et nyt moment til det regelsæt, der var gældende såvel ved afsigelsen af Van Cant-dommen som ved den præjudicielle forelæggelse i nærværende sag.

20 Den 19. juni 1996, dvs. efter afsigelsen af forelæggelseskendelsen, vedtog den belgiske lovgiver en lov om fortolkningen af loven af 1990 (*Moniteur belge* af 20.7.1996, s. 19579, herefter »fortolkningsloven«). I henhold til fortolkningsloven anses loven af 1990, fra den 20. juli 1996, for at have haft den rækkevidde fra sin ikrafttræden den 1. januar 1991, som den tillægges ved fortolkningsloven.

21 I henhold til fortolkningslovens artikel 2 forstås ved »arbejdsophørspension« i artikel 2, stk. 1, 2 og 3, og artikel 3, stk. 1, 2, 3, 5, 6 og 7, i loven af 1990 »... den erstatningsindkomst, der ydes til en modtager, som anses for at være blevet uarbejdsdygtig på grund af alder, idet en sådan situation antages at indtræde ved 65 års alderen for mandlige modtagere og ved 60 års alderen for kvindelige modtagere«.

22 Der skal herefter for at kunne give den nationale domstol en brugbar besvarelse, foretages en fortolkning af direktivbestemmelserne set i forhold til de nugældende nationale retsregler.

23 Det bemærkes i denne forbindelse, at Domstolen allerede har foretaget en sådan gennemgang i dom af 30. april 1998 i sagen De Vriendt m.fl. (forenede sager C-377/96 — C-384/96, Sml. I, s. 2105).

24 I De Vriendt-dommens præmis 25 har Domstolen udtalt, at det følger af fast praksis, at de i direktivets artikel 7, stk. 1, litra a), fastsatte undtagelser skal fortolkes snævert (jf. bl.a. dom af 30.3.1993, sag C-328/91, Thomas m.fl., Sml. I, s. 1247, præmis 8). Når en medlemsstat således i medfør af denne bestemmelse

fastsætter en pensionsalder for ydelse af alders- og arbejdsophørspensioner, der er forskellig for mænd og kvinder, er det område, hvor medlemsstaten kan gøre undtagelse, begrænset til forskelsbehandling, som nødvendigvis og objektivt har sammenhæng med forskellen i pensionsalderen (dommen i sagen Thomas m.fl., a.st., og dom af 19.10.1995, sag C-137/94, Richardson, Sml. I, s. 3407, præmis 18). Såfremt den nationale lovgivning derimod har ophævet forskellen i pensionsalder, kan medlemsstaten ikke længere fastholde en forskel i beregningsmetoden for pensionen, som er knyttet til arbejdstagerens køn (dommen i sagen Van Cant, a.st., præmis 13).

25 I De Vriendt-dommens præmis 26 har Domstolen endvidere udtalt, at det af karakteren af de i direktivets artikel 7, stk. 1, fastsatte undtagelser kan udledes, at fællesskabslovgiver havde til hensigt at tillade medlemsstaterne midlertidigt at opretholde de fordele, der var tildelt kvinder med hensyn til arbejdsophør, for gradvist at sætte dem i stand til at indrette deres pensionsordninger i den henseende, uden at bringe ordningernes komplekse økonomiske ligevægt i fare, et forhold, man ikke kunne undgå at tage hensyn til (dom af 7.7.1992, sag C-9/91, Equal Opportunities Commission, Sml. I, s. 4297, præmis 15).

26 På denne baggrund udtalte Domstolen i De Vriendt-dommens præmis 27, at det skal undersøges, om forskelsbehandlingen med hensyn til beregningsmetoden for arbejdsophørspension nødvendigvis og objektivt er knyttet til opretholdelsen af nationale bestemmelser, der fastsætter en forskellig pensionsalder afhængig af køn, og som dermed er omfattet af undtagelsen i direktivets artikel 7, stk. 1, litra a).

27 I denne forbindelse bemærkede Domstolen i De Vriendt-dommens præmis 28, som det fremgår af præmis 13 i dommen i sagen Van Cant, a.st., at spørgsmålet om, hvorvidt den nationale lovgivning har opretholdt en forskel i pensionsalder mellem mandlige arbejdstagere og kvindelige arbejdstagere, vedrører de faktiske omstændigheder, som skal afgøres af den nationale ret.

28 For det tilfælde, at denne forskel antages at være opretholdt, bemærkede Domstolen i De Vriendt-dommens præmis 29, at fastsættelsen af pensionsalderen for arbejdsophørspension rent faktisk er bestemmende for varigheden af den periode, hvori de pågældende kan yde bidrag til pensionsordningen.

29 Herefter fastslog Domstolen i De Vriendt-dommens præmis 30, at en forskelsbehandling med hensyn til beregningsmetoden for pensionsydelser som den, der følger af den pågældende nationale lovgivning, således nødvendigvis og objektivt er knyttet til den forskel, der er blevet opretholdt med hensyn til fastsættelse af pensionsalderen.

30 På baggrund af det anførte skal det første spørgsmål besvares med, at direktivets artikel 7, stk. 1, litra a), skal fortolkes således, at når en national lovgivning har opretholdt en forskel i pensionsalder mellem mandlige og kvindelige arbejdstagere, er den pågældende medlemsstat berettiget til at beregne pensionsbeløbet forskelligt efter arbejdstagerens køn.

## Det andet og det tredje spørgsmål

31 Da det andet og det tredje spørgsmål er stillet for det tilfælde, at det første spørgsmål besvares benægtende, er det ikke påkrævet at behandle dem.

## Sagens omkostninger

32 De udgifter, der er afholdt af den belgiske regering og af Kommissionen, som har afgivet indlæg for Domstolen, kan ikke erstattes. Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den nationale ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagens omkostninger.

På grundlag af disse præmisser

kender

DOMSTOLEN (Sjette Afdeling)

vedrørende de spørgsmål, der er forelagt af Tribunal du travail de Bruxelles ved kendelse af 22. april 1996, for ret:

**Artikel 7, stk. 1, litra a), i Rådets direktiv 79/7/EØF af 19. december 1978 om gradvis gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til social sikring skal fortolkes således, at når en national lovgivning har opretholdt en forskel i pensionsalder mellem mandlige og kvindelige arbejdstagere, er den pågældende medlemsstat berettiget til at beregne pensionsbeløbet forskelligt efter arbejdstagerens køn.**

Kapteyn Mancini Murray

Ragnemalm Schintgen

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 22. oktober 1998.

R. Grass

Justitssekretær

P. J. G. Kapteyn

Formand for Sjette Afdeling